

SAMUEL KLEINSCHMIDT

I ANLEDNING AF 150-ÅRET FOR HANS FØDSEL*

Af Erik Holtved

Den 27. februar var det 150 år siden Grønlands store sprogmeister, Samuel Petrus Kleinschmidt, kom til verden i Lichtenau i Sydgrønland, og af mere end én grund er der anledning til igen at mindes ham og hans indsats, der på flere måder har haft en betydning, som næppe kan overvurderes, for grønlændernes udvikling indenfor de sidste 100 år. – Når jeg siger „igen“, er det, fordi det også for 13 år siden (1951) var et Kleinschmidt mindeår, nemlig 100-året for udgivelsen af hans epokegørende grønlandske grammatik, „Grammatik der grönländischen sprache“. Som titlen lyder er den affattet på tysk – og blev trykt i Berlin.

Kleinschmidt var tysk på fædrene side, idet hans fader, Konrad Kleinschmidt stammede fra Thüringen, hvor familien tilhørte brødrementigheden. Hans moder var derimod dansk. Hun hed Christen og var født Petersen og var gift med Konrad i dennes andet ægteskab. Hans første kone døde i Grønland 1812, og Konrad forsøgte derefter, i 1813, at komme hjem for at finde sig en ny kone, men på grund af krigsbegivenhederne måtte han blive i Skotland, – og der fandt de hinanden.

Endelig tilbragte Samuel sin første halve snes år i Grønland, og grønlandsk blev på den måde hans tredje modersmål. – Det var altså i sig selv ikke så dårlige vilkår for en vordende sprogmand – for såvidt interessen ellers var tilstede. – Og det var den i det Kleinschmidt'ske hjem. Faderen var kommet til Grønland som missionær i 1793 og havde gjort et betydeligt arbejde for at sætte sig ind i det grønlandske sprog. Blandt andet arbejdede han på en bibeloversættelse, der senere af sønnen blev betragtet med stor respekt – trods sine mangler. Der er derfor god grund til at tro, at også Samuels sproglige interesse er blevet vakt allerede i drengeårene.

Om hans ungdom veed vi desværre ikke så forfærdelig meget. I Lichtenau har han jo sikkert tumlet sig med sine grønlandske kammerater og har fra barnsben ganske umiddelbart tilegnet sig sproget og vænnet sig til grønlandsk levemåde og tankegang. Men som i så mange andre tilfælde meldte sig jo problemet med børnenes videre skolegang og uddannelse, og i 1823 blev Samuel knap 10 år gammel sendt til Tyskland – til brødrementighedens drengeskole i Kleinwelka, hvor han tilbragte

* Foredrag holdt i Det grønlandske Selskab den 13. februar 1964.

3½ år. At han var en godt begavet dreng, var man ikke i tvivl om. Man undrer sig derfor lidt over, at han ikke fik lov at læse videre. Det siges, at det var fordi han stammede. Det må jo imidlertid have fortaget sig med årene, – ellers havde grønlænderne vel nok hæftet sig mere ved det, og det synes ikke at være tilfældet.

Resultatet blev imidlertid, at han kom i lære hos en apoteker i Zeist i Holland, hvor der også fandtes en afdeling af brødremenigheden, og endelig optræder Kleinschmidt, såvidt vides, i 1836, altså nu 22 år gammel, som lærer ved drengelopdragsanstalten i Christiansfeld i Nordslesvig. Han skal her have lagt udprægede pædagogiske evner for dagen – og har sikkert også udviklet sin interesse for sprog, muligvis stimuleret af sin kollega, Jäschke, der er kendt for sin fremragende sprogbegavelse, og som senere blev udsendt til Vest-Himalaya. På et senere tidspunkt havde man iøvrigt også planer om at sende Kleinschmidt til Himalaya-missionen, men det blev heldigvis ikke til noget.

Først i 1841 kom Kleinschmidt endelig tilbage til Grønland, og der blev han nu resten af sit liv. – De første fem år tilbragte han igen i Lichtenau, nu som hjælper ved missionen. Men allerede fra første færd var det blevet pålagt ham som hovedopgave at arbejde med det grønlandske sprog, – og det optog ham også i den grad, at det ikke så sjældent bragte ham i konflikt med sine foresatte over de daglige pligter af mere praktisk art der almindeligvis påhvilede brødremissionærerne. Der skulle samles brændsel – og skaffes foder til deres geder, og gederne skulle jo også malkes. Man drev også havebrug, såvidt det kunne lade sig gøre, bryggede øl osv., altsammen noget der ikke morede Kleinschmidt synderligt, – endskønt han jo i og for sig var en ganske praktisk anlagt natur. Iøvrigt fortælles det, at han havde en god appetit, „for det krævede forstanden“. – Og at han brugte forstanden godt i disse år i Lichtenau, det kommer man ikke i tvivl om, når man hører, at han allerede i 1846, altså efter kun fem års forløb, i hovedsagen havde manuskriptet til den grønlandske grammatik færdig. Det må nok siges at være en imponerende præstation, særlig når man tager i betragtning, at han dog i 18 år havde været borte fra Grønland og ikke havde haft lejlighed til at høre sproget i den tid. Men Kleinschmidt benyttede også enhver lejlighed til at være sammen med grønlænderne; han lyttede til deres tale og snakkede med dem, og var der noget der ikke stod ham helt klart, så blev han ved med at spørge, og på den måde lykkedes det ham at trænge dybere ind i sproget, end det var sket for nogen tidligere. Det giver jo også nogen forklaring på hans modvilje mod at bruge tiden til ting, der i den forbindelse må have forekommet ham mindre væsentlige.

Der er heller ingen tvivl om, at man i almindelighed respekterede hans sproglige arbejde. Men når det nødvendigvis måtte føre til kritik af de andres på det samme område, så kunne det ikke undgås, at det også medførte kontroverser særlig med de

*Lichtenau, hvor Samuel Kleinschmidt fødtes for 150 år siden.
Billedet stammer fra sommeren 1906.*

(Arktisk Institut)

ældre kolleger. Det gik jo meget hurtigt op for Kleinschmidt, at det grønlandsk, der blev talt af brødremissionærerne, var temmelig mangelfuldt, og det samme gjaldt de foreliggende oversættelser og skrifter, som man anvendte, og som naturligvis havde kostet store anstrengelser. – Og Kleinschmidt var nu engang ikke den mand der holdt sin kritik tilbage, når han fandt at noget var forkert. Ikke alene har han jo sikkert følt sig i sin gode ret til at kritisere, – men der har sikkert også allerede dengang ligget noget mere idealistisk bagved. Et folks sprog var for Kleinschmidt noget der ikke måtte mishandles. Det skulle bruges korrekt, dvs. i overensstemmelse med hvad han kaldte dets egen natur. Det er et synspunkt, der i hvert fald senere træder stærkt frem hos ham. Men dertil kommer også hans dybt religiøse indstilling – og i særdeleshed hans respekt for bibelens ord, der ikke måtte forvanskes gennem forkert oversættelse, der kunne give anledning til misforståelse.

At sproget på den måde blev et dybt samvittighedsspørgsmål for Kleinschmidt, fremgår med stor klarhed af en række breve til missionæren Bourquin i Labrador, som jeg senere skal omtale lidt nærmere. Jeg nævner det kun her, fordi jeg synes, det giver ligesom en ledetråd, når man vil forsøge at forstå Kleinschmidts holdning i de følgende år, indtil han endelig måtte udtræde af brødremissionens tjeneste. Det skete dog ikke lige straks.

I 1846 blev Kleinschmidt forflyttet til Lichtenfels, i nærheden af det nuværende Fiskerhuset. Her tilbragte han to år – og kom så til Ny Herrnhut lige syd for Godthåb, hvor jo brødremissionen havde sin hovedstation, der var grundlagt allerede 1733. Kleinschmidt fik her overdraget det særlige hverv at indrette og lede en skole for grønlandske missionsmedhjælpere. Det var noget nyt man ville forsøge, og nogen nem opgave var det ikke. For det første gjaldt det jo om at finde nogen der var egnede. Det var slet ikke så let, – men det lykkedes at få samlet 6 sammen, som man ville prøve med til en begyndelse. De var fra 13 til 21 år gamle, og deres læsefærdighed var det ikke særlig godt bevendt med. Men Kleinschmidt gik op i det med liv og sjæl – og på sin egen selvstændige måde. Han havde en særlig evne til at vinde sine grønlandske eleveres fortrolighed, og de følte, at han interesserede sig for hver enkelt og forstod deres problemer. På den måde kunne han stadig opmuntre dem, når det sommetider faldt lidt tungt med lærdommen. Og samtidig forstod Kleinschmidt også at lade sine egne forskellige interesser komme eleverne tilgode.

Hovedfaget var selvfølgelig bibelhistorie, men Kleinschmidt underviste dem også i fag som geografi, naturhistorie, orgelspil og sang, – noget som grønlænderne umiddelbart havde forståelse for, og som sikkert har sat kulør på skolegangen. Men det vigtigste var måske alligevel, at Kleinschmidt gennem sin undervisning også lærte de unge grønlændere at tænke selvstændigt over tingene. Det var man ikke forvæntet med i skolen dengang, og det synes at have gjort et stærkt indtryk på de to danske præster (Jansen og Barfod), der fungerede som censorer, da man endelig efter fire års forløb syntes man var kommet så vidt, at man turde afholde en eksamen. – Men det var jo netop Kleinschmidts ledende tanke, at grønlænderne *måtte* vækkes til mere selvstændighed og interesse for deres egne anliggender.

Baggrunden er jo den, at Grønland på den tid var kommet ind i en sørgelig nedgangsperiode, og det stod klart for Kleinschmidt, at skulle tingene vende sig til det bedre, så *måtte* befolkningen se at genvinde sin gamle sikkerhed og selvrespekt, og samtidig måtte også *de fremmede* lære at tage hensyn til dens forudsætninger og nationale tankegang og traditioner; – noget som brødremissionærerne ikke havde ret meget øje for. De gjorde netop hvad de kunne for at forme grønlænderne efter deres eget tyske mønster, og de holdt på en streng disciplin i menigheden, som de helst stadig så samlet om sig, så de kunne føre kontrol med de enkelte medlemmers levevis. Udskejelser som kortspil og dansemik var strengt forbudt, og bare det at være tilskuere blev betragtet som syndigt. Den almindelige straf var udelukkelse fra nadveren og menighedsfællesskabet, og kirketugten blev praktiseret med stor strenghed.

Kleinschmidt kunne indse, at det var en helt urimelig måde at behandle grønlænderne på. Ikke alene var det i skærende modstrid med deres natur, men han fandt også, at det var i modstrid med selve bibelens forskrifter, og han tog uden forbehold

*Lichtenfels (omkring århundredskiftet),
hvortil Samuel Kleinschmidt kom i 1846 og virkede et par år.*

(Arktisk Institut)

parti for grønlænderne og forsvarede dem overfor missionærerne, når han syntes, deres smålighed gik for vidt. Til tider har han jo nok fremført sine meninger på en lidt hård og måske også noget stødende måde. Sådan følte det i hvert fald. Og at han heller ikke skjulte sine synspunkter overfor grønlænderne, gjorde naturligvis ikke sagen bedre. Sådan set kan man jo godt forstå, at hans kolleger blev bekymrede – og sommetider temmelig fortvivlede over hans oprørske tendenser og den uro det bragte i deres menighed.

Ikke destomindre har de åbenbart vist en meget vidtgående tålmodighed overfor Kleinschmidt. Hans store dygtighed var jo ubestridt, og hans personlige levevis og oprigtige tro var der heller ikke noget at udsætte på. Ligesådan var man klar over, at Kleinschmidt åbenbart befandt sig i en krise – og i virkeligheden selv var dybt ulykkelig over situationen. – Men når det gjaldt de afgørende punkter, var han hverken til at hugge eller stikke i. Han holdt stædigt fast på sit.

Vanskelighederne blev efterhånden af en sådan karakter, at man måtte forelægge sagen for brødremissionens øverste ledelse i Tyskland. Også fra den side gjorde man, hvad man kunne for at få et slags forlig istand, men uden større held. Man til-

bød også Kleinschmidt, at han kunne rejse til Tyskland for selv at tale sin sag. Men det afslog han med de berømte ord: „Man kommt nicht, man bleibt in Grönland!“ – Man strakte sig endelig så vidt, at man sendte en visitator, Reichel, til Grønland for at prøve at tale ham tilrette. Men trods meget indgående samtaler med Kleinschmidt, så lykkedes det heller ikke for Reichel at få ham bort fra sine kætterske meninger, og enden måtte jo så blive, at Kleinschmidt fik sin afsked. Det skete i 1859.

Der er ingen tvivl om, at hovedårsagen til en så alvorlig afgørelse var de modstridende meninger om kirketugten, der indenfor brødremenigheden blev betragtet som noget fundamentalt. Men også de divergerende meninger i sproglige spørgsmål havde gjort deres til stadig at forværre forholdet.

Blandt andet var det skik, at der fra tid til anden blev læst op for menigheden af opbyggelige skrifter eller missionsberetninger, der var oversat til en slags grønlandsk, sådan som det blev talt af brødrene, men som var fuldt af fejl og tit svært at forstå for de undrende grønlændere. Det nægtede Kleinschmidt simpelthen at gå med til. Ligesådan vægrede han sig stadig ved at prædike, indtil han følte sig sikker på, at han kunne udtrykke sig frit på naturligt grønlandsk. Det almindelige var, at den møj-sommeligt oversatte prædiken blev læst op efter at være korrigeret af de ældre missionærer. Men Kleinschmidt ønskede ikke at have dem til lærere, han ville kun lære grønlandsk af grønlænderne, – og da han endelig gik ind på at holde sin første prædiken, så virkede det næsten som et chok, da han frit og frejdigt trådte frem uden manuskript af nogen art og bare prædikede løs ganske utvungent og i et sprog, sådan som grønlænderne selv talte det. Det havde ingen vovet før.

Men nu var bruddet altså endeligt, og Kleinschmidt flyttede derefter over til de danske i Godthåb, hvor han gerne ville træde i seminariets tjeneste. Det skete med fuldt samtykke fra brødremenigheden, og der blev ovenikøbet sendt en smuk anbefalingsskrivelse til pastor H. F. Jørgensen, der var forstander for seminariet, og som på eget ansvar ansatte Kleinschmidt, indtil den officielle bekræftelse kunne foreligge.

Nu kunne man måske have ventet, at Kleinschmidt for stedse havde vendt Ny Herrnhut ryggen. Men tværtimod skete der det, at forholdet til de gamle kolleger nu blev bedre, – velsagtens fordi man nu stod friere overfor hinanden.

Kleinschmidt blev også ved med at være medlem af brødremenigheden og aflagde gerne søndagsbesøg i Ny Herrnhut. Han plejede at vandre derud med sin stav og den berømte lygte, som han hængte op på en pæl midtvejs for at være sikker på at finde vej hjem i de mørke aftener. Den oprindelige pæl er nu afløst af en elektrisk lygtepæl, og en stor sten med inskription minder om, at her stod „Kleinschmidts pæl“, som stedet stadig hedder.

Alligevel var det nu en hel ny tilværelse, der begyndte for Kleinschmidt, og man kan vist roligt sige – også en lykkeligere tilværelse. Som lærer ved seminariet havde

*Ny Herrnhut ved Godthåb,
hvor brødremissionen havde sin hovedstation, og hvor Kleinschmidt indrettede og ledede
en skole for grønlandske missionshjælpere.*

(Arktisk Institut)

han de bedste betingelser for at få de unge i tale og inspirere dem i deres fremtidige arbejde rundt omkring i landet. Han fik i det hele taget bedre mulighed for at kunne udfolde sine evner og ideer. Kleinschmidt var jo ikke blot den store sprogmand, sådan som eftertiden bedst kender ham. Hans interesser strakte sig over mange fag, og han var desuden en mand med et praktisk håndslag, noget der kom ham til nytte på mange måder.

I datidens Grønland var man jo i viid udstrækning nød til at hjælpe sig selv, – simpelthen fordi man en meget stor del af året var uden forbindelse med omverdenen. Der var derfor god brug for både fantasi og sund fornuft – foruden de mere håndværksmæssige egenskaber, – og det synes som om det grønlandske klima har haft en ualmindelig stimulerende virkning. Det fremgår jo i hvert fald både af Kleinschmidts og Rinks arbejder, at de i flere henseender har været ikke så lidt forud for deres tid. Men hvad vi nu kalder „moderne synspunkter“, det groede simpelthen ud af arbejdet – næsten som noget selvfølgeligt, som man ikke tænkte på at gøre større væsen af. Det gælder f. eks. både på det sproglige, folkløriske og sociologiske område. For mændene i Grønland var det altsammen noget, der var snævert forbundet med den daglige tilværelses problemer. Samtidig fandt der også et udmærket sam-

arbejde sted indenfor den lille kreds af fremragende personligheder, der på den tid var de ledende i Godthåb. Det var folk af vidt forskellig natur, – Rink, Kleinschmidt, H. F. Jørgensen, Nicolai Edinger Balle, Rasmus Berthelsen, Lars Møller, – for blot at nævne nogle af dem. Men måske netop derfor har de virket inspirerende på hinanden til at yde det bedste, hver på sin vis. Vi veed jo nu, at det var Kleinschmidt, der oprindeligt fik ideen til forstanderskaberne, begyndelsen til det kommunale selvstyre, medens det blev Rink – som den trænede administrator, der fik den ført ud i praksis.

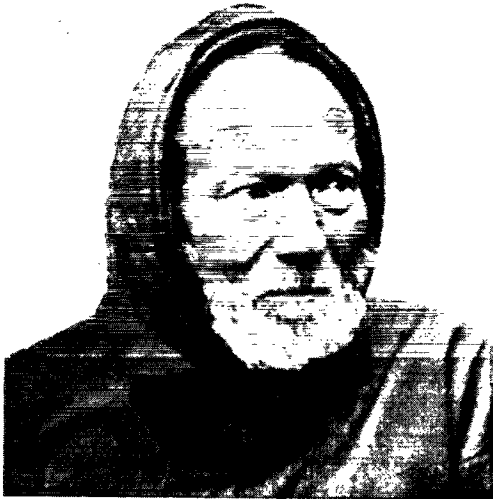
Kleinschmidt var vel nok den mest særprægede af dem – både i sind og ydre. Man har betegnet ham som en „original“ og „særling“, og helt med urette har det vel heller ikke været – særlig måske dog i hans ældre dage.

For de danske bestod det „sære“ vel nok for en del i, at han gerne bestræbte sig for at være så „grønlandsk“ som mulig. Han regnede sig for grønlander, fordi han jo var født i landet og var indlevet i grønlandsk tænkemåde. Men han lagde også vægt på at vise det i det ydre, gik altid med skindbukser og kamikker – og betjente sig aldrig af noget så luksuøst som et lommetørklæde. Han havde også sin egen kajak, selvom han vistnok ikke drev det så vidt, at han også fangede sæler fra kajak, men mest roede for motionens skyld.

Samtidig var Kleinschmidt næsten grænseløst beskeden, når det gjaldt hans egen person. Enhver form for æresbevisning var ham imod. Selv da man i Tyskland ville udnævne ham til æresdoktor som en anerkendelse for hans grammatiske arbejde, slog han det hen, „for sådan noget brugte man ikke i Grønland.“ –

Noget af det kunne måske nok virke lidt „sært“ på udenforstående, særlig når man samtidig tog hans pertentlighed og legendariske ordenssans i betragtning. Han havde selv bygget sig et lille hus, der kun bestod af et enkelt rum, og her tålte han aldrig den mindste uorden. Ålting havde sin bestemte plads, og det fremgår, at samtiden har været fyldt af forundring over den måde, hvorpå den snævre plads var udnyttet. Indretningen af Kleinschmidts stue er næsten noget af det, vi ved bedst besked om.

Foruden det var Kleinschmidt også en sparsommelig natur, – eller økonomisk er måske nok et rigtigere ord. Han forstod bedre end de fleste at økonomisere – ikke blot med penge, men også med alt det, som hans omfattende arbejde og interesser krævede. Han ikke alene underviste og skrev lærebøger til brug ved seminariet, men han trykte også bøger selv – på en lille bogtrykpresse, som han havde stående i sin stue, – og sommetider indbandt han også bøgerne selv. På den måde blev det tit nødvendigt at økonomisere både med papir og andet. Kneb det med sværte, så lavede man det af sod, – og sværtevalserne måtte man støbe af lim og sirup. Naturligvis brugte Kleinschmidt også en hel del papir til sine skriftlige arbejder, men her kom

Samuel Kleinschmidt. (Arktisk Institut)

hans sirlige skrift ham tilgode. Den er undertiden så fin, at den næsten må læses med lup – men er alligevel ganske klar.

Det det gjaldt om for Kleinschmidt at økonomisere allermest med var dog sikkert *tiden*. Han var et uhyre flittigt menneske, og han havde sin arbejdsdag strengt ind delt, – og det måtte alle uden undtagelse rette sig efter. Særlig for grønlænderne kneb det lidt med at forstå, at de ikke når-somhelst kunne aflægge besøg hos Sâmuale, – og det har måske nok været det, som *de* fandt „særest“ ved ham. – Det betød dog ikke, at han var nogen særlig tilbagetrukket eller uselskabelig natur. Tværtimod satte han stor pris på at passiare med venner og bekendte, – men hver ting til sin tid.

Og kom der fremmede for at spørge ham tilråds, så hjalp han dem gerne efter bedste evne, – når bare de ikke forstyrrede ham i hans arbejdstid. Efter sigende var hans faste besøgstid kl. 11 om formiddagen.

Han var udpræget morgenmand. Kl. 8 begyndte jo arbejdet på seminariet, og det optog det meste af dagen. Men i de tidlige morgentimer mellem kl. 4 og 8 kunne han i ro koncentrere sig om sit videnskabelige arbejde, og hvad der ellers optog ham. Men også den lange sommerferie kom på den måde Kleinschmidt tilgode. En del af den tilbragte han gerne med bådrejser, hvor han havde et par af sine elever med som roere. Men selvom det var en nødvendig rekreation for ham, så betød det dog ikke, at han derfor lå på den lade side. Han var altid optaget af at gøre iagttagelser af den ene eller den anden slags. Blandt andet interesserede det ham at tegne kort. Hvor han kom frem, tog han omhyggelige pejlinger, og ved hjælp af dem og ved at udsørge befolkningen konstruerede han fine og efter forholdene nøjagtige og detaljerede kort.

Selvfølgeig kunne han heller ikke helt slippe de sproglige problemer, og han fortæller selv i et af sine breve, hvordan han på en sådan rejse tilbragte en regnvejrsdag i teltet og fik tiden til at gå med at skrive hovedtrækkene af en grønlandsk lydlære – til brug for Bourquin i Labrador. At det netop var en lydlære, en fonetik, vil måske nogen undre sig en smule over, særlig når man betænker, at man i senere tider undertiden har bebrejdet Kleinschmidt, at han kun i mindre grad havde sans for sprogets fonetiske side, men fortrinsvis byggede sin retskrivning på mere teoretiske

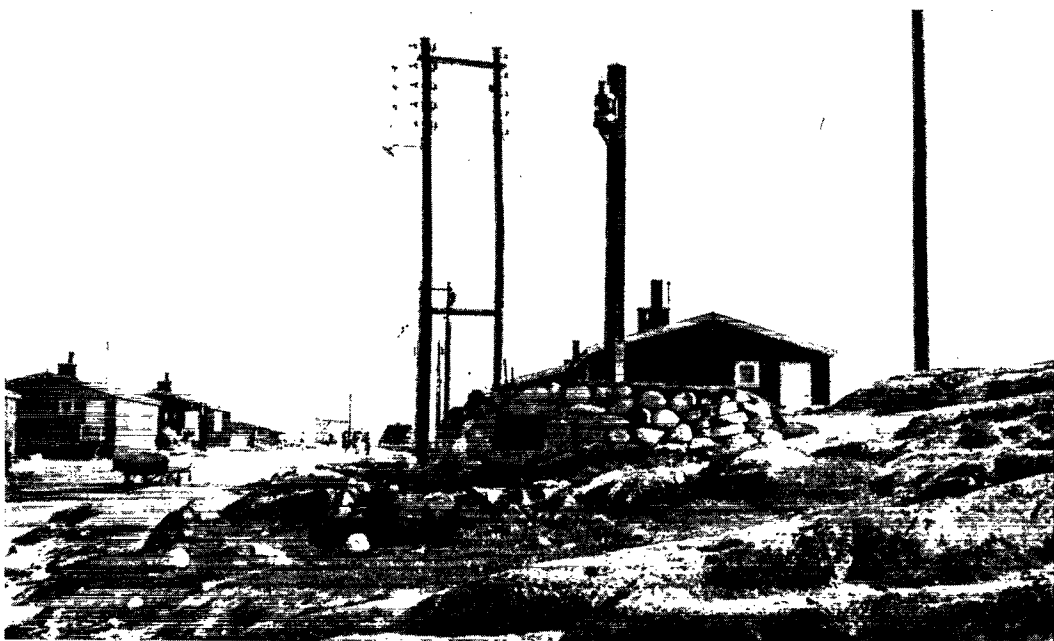
overvejelser. Vi kan nu se, at det i hvert fald ikke helt dækker de virkelige forhold.

Her må man naturligvis tage i betragtning, at kritiken stammer fra en tid, hvor netop fonetiken havde sin glansperiode og derfor let kunne overskygge andre betragtningsmåder. Det er også rigtigt, at visse dele af Kleinschmidts retskrivning kan forekomme lidt konstruerede. Men de bygger rigtignok på slutninger, som han kom til gennem en indgående analyse af det hørte sprog, hvis nuancer han havde et endda meget skarpt øre for. – Det og meget mere har Kleinschmidt imidlertid gjort meget omstændeligt rede for i den før nævnte samling breve, som jeg nu skal omtale lidt nærmere, fordi de på en levende måde belyser både Kleinschmidts personlighed, hans arbejdsmetode og hans ideer på det sproglige område. Man kender jo nok hans resultater, men hvad der ligger bagved af arbejde og overvejelser har man hidtil kun kunnet gøre sig et ufuldstændigt begreb om.

Brevene er som nævnt skrevet af Kleinschmidt til missionæren Theodor Bourquin, der tilhørte Moravian Mission i Labrador, og som havde en tilsvarende opgave, nemlig at udarbejde en labradorsk grammatik og en revideret bibeloversættelse. De opbevares i Moravian Missions arkiv i Nain, og her blev den norske etnograf *Helge Kleivan* opmærksom på dem under et studieophold i 1955 – og fik yderligere udvirket, at de måtte udlånes til Danmark et års tid. De er nu under trykning i Meddelelser om Grønland.

Korrespondancen strækker sig over årene 1865–81 og indeholder 12 breve, tildels meget lange. Desværre mangler et, endda det længste, fra 1868. Kleinschmidt henviser jævnlgt til det, og Bourquin omtaler det i forordet til sin grammatik som en hel afhandling på 54 sider. Det har jo formodentlig været brugt som en art lærebog og er på den måde fjernet fra samlingen. De tilsvarende breve fra Bourquin til Kleinschmidt har det ikke været muligt at opspore, og skulle nogen få nys om deres eksistens, ville jeg være meget taknemlig for at få det at vide. Deres rent saglige indhold fremgår ganske vist af Kleinschmidts svar, men de har dog åbenbart også indeholdt en del af mere personlig karakter, som sikkert ville kunne kaste lys over arbejdet – og måske i særdeleshed de særlige vanskeligheder for arbejdet i Labrador.

Labrador dialekten havde Kleinschmidt i forvejen lidt andenhånds kendskab til – gennem missionærer, der en tid havde opholdt sig derovre – og også gennem trykte arbejder, men han havde ikke selv hørt sproget af de indfødtes mund – og var naturligvis stærkt interesseret i at få noget fyldigere oplysninger. Faktisk havde man omkring 1848 haft planer om at sende Kleinschmidt over – ikke netop til Labrador, men til Baffin Island for at undersøge mulighederne for en mission, men på grund af de vanskelige besejlingsforhold blev det ikke til noget, – hvad man jo udfra et sprogligt synspunkt kan have grund til at beklage.

Kleinschmidts pæl, som den ser ud i dag.

Foto: F. Gad

Brevenes indhold består i hovedsagen af svar, dels på grammatiske spørgsmål om den rette oversættelse af bibelske begreber og skriftsteder. Begge dele var jo noget, der lå Kleinschmidt selv stærkt på sinde, og hans meget omstændelige svar er udformet med en beundringsværdig grundighed og tålmodighed. Kun en sjælden gang ligesom aner man en smule utålmodighed, når Kleinschmidt sommetider må henvise til tidligere breve, hvor de pågældende ting allerede er behandlet. Her må man jo imidlertid huske på, at der gerne gik to år imellem spørgsmål og svar. Det lagde jo også beslag på en betydelig del af Kleinschmidts tid, men man kan forstå, at det også her blev et samvittighedsspørgsmål for ham at gøre sit bedste til, at man heller ikke i Labrador kludrede for meget med sproget, særlig når det drejede sig om oversættelse af bibelen.

På et vist tidspunkt var Kleinschmidt endda inde på, hvad han kalder „en dristig tanke“, – nemlig at man måske kunne lave en bibeloversættelse – i alt væsentligt den grønlandske, – som skulle kunne forstås og bruges i hele eskimoverdenen, idet man formodentlig højst behøvede at ændre enkelte udtryk af hensyn til de forskellige dialekter. Det fremgår dog, at Kleinschmidt har følt, at det næsten grænsede til det formastelige, – og senere opgav han også tanken som måske alligevel „for dristig“.

Tonen i brevene er gennemgående strengt saglig. Man kan se, det er selve problemerne, Kleinschmidt er behersket af – til tider i den grad, at det mulig har faldet

Bourquin en lille smule for brystet. Kleinschmidt er nemlig alt andet end skånsom i sin kritik af den labradorske sprogbehandling. Der falder hårde ord om det „fordærvede“ sprog og uhyrligheder i sprogbrugen, – og gentagne gange taler han lidt sarkastisk om den labradorske „un-orthographie“, dens „u-retskrivning“. I det hele kæmper Kleinschmidt en tapper kamp for, hvad han mener er ret og rigtigt, – men desværre uden at resultatet helt kom til at svare til anstrengelserne. Det er med et vist vemod, man læser det afsluttende og menneskeligt rørende brev, hvor Kleinschmidt helt opgiver videre at kritisere Bourquins endeligt foreliggende manuskript til en Labrador grammatik. Han indrømmer kun, at den i hvert fald er bedre end den tidligere – og „så dog trods alt hellere en ufuldkommen forbedring, som folk tager imod,“ siger han, „end en mere fuldkommen, som de ikke vil have at gøre med,“ – og han tilføjer ligesom med et lille hjertesuk, „til trods for, at det mest fuldkomne dog altid *er* det bedste.“

Her må det dog nok retfærdigvis siges, at Bourquin sikkert har haft større praktiske vanskeligheder at kæmpe med, end Kleinschmidt i hvert fald til at begynde med har været helt klar over. Såvidt mulig har Bourquin også taget hensyn til Kleinschmidts vejledning, og i fortalen til den trykte udgave af grammatiken viser han ham uforbeholdent sin erkendtlighed og gør også loyalt rede for hans indvendinger og skarpe kritik.

Det ene med det andet viser, at Kleinschmidt var en mand med strenge principper, men på den anden side skåner han heller ikke sig selv, og han gør i sine breve omhyggeligt rede for sine egne fejltagelser og tvivl. På den måde får vi blandt andet også at vide, hvad der findes af trykfejl og misforståelser i hans grammatik, som på en vis måde var et begynderarbejde, – men jo rigtignok et genialt begynderarbejde. Man ser også, hvordan han stadig har kredset om problemerne – og tøvet med at fastslå noget som endeligt, før han følte sig på helt sikker grund.

I brevet fra 1867 finder man bl. a. et interessant lille afsnit, der handler om „den grønlandske retskrivnings historiske udvikling“. Kleinschmidt fortæller her, at han nok fra første færd var klar over, at de gamle skrivemåder ikke stemte med sprogets natur, men det varede *meget* længe, før han var klar over alle enkeltheder, „og først nu,“ skriver han, „efter 25 års forløb kan man egentlig sige, at skrivemåden ligger fast,“ – nemlig sådan som den præsenterede sig i den nye grønlandsk-danske ordbog. – Og hvem veed, – hvis Kleinschmidt havde levet endnu, var det måske ikke umuligt, at der stadig var et og andet, som han kunne tænke sig at ændre.

Gang på gang støder man på udtrykket „sprogets natur“. Det er næsten, som om det for Kleinschmidt er noget helligt, som man ikke må forsynde sig imod. Derfor er det vel heller ikke så nemt at definere. Men forklaringen på, hvordan det skal forstås, fremgår ikke desto mindre tydeligt nok af den måde, hvorpå han beskriver

*Pladen på Kleinschmidts pæls nuværende sokkel.
Indskriften lyder bl. a. på dansk: Samuel Peturs Kleinschmidt 1814–1866 Verdenskendt Lærd
Grønlandernes Lærer og Ven plejede at hængte en Lygte på dette Sted
for at afmærke sin sti mellem Ny Herrnhut og Godthåb.*

Foto: F. Gad

sproget og gør rede for, hvad han kalder „sprogets virkelige grundelementer“ – svarende til hvad man nu gerne kalder fonemer. Uden kendskab til dem kan man ikke beskrive sproget rigtigt, siger han, grammatik og retskrivning hører snævert sammen. – Det er den konsekvente gennemførelse af disse principper, der er Kleinschmidts store sproglige bedrift, – sikkert den første i moderne forstand „strukturelle“ sprogbeskrivelse. Det er også det, der har gjort, at hans retskrivning har kunnet holde sig uændret i mere end 100 år.

Kleinschmidt var dog, trods alt, slet ikke nogen stædig principprytter, – ikke engang når det gjaldt retskrivningen. Også i den henseende er det meget lærerigt at læse hans breve. I den udstrækning det var muligt, byggede han gerne på sine forgængeres arbejde – og ville i det hele taget helst undgå mere „nyt“ end højst nødvendigt. Det lå ham også fjernt at gøre reklame for sin retskrivning. Den måtte tale for sig selv. I virkeligheden lempede han den også – af hensyn til hvad han kaldte „det europæiske øre“. Når han f. eks. beholdt de strengt taget overflødige bogstaver e og o – og d (i dl), var grunden den, at det ville være lettere for fremmede at læse sig til en i hvert fald tilnærmelsesvis rigtig udtale, så sproget ikke blev radbrækket mere end højst nødvendigt, – altså forsåvidt et hensyn han viste sproget.

Men han pointerer meget stærkt, at man kun må opfatte det – og iøvrigt også andre detaljer – som *skrivemåder*. Det eneste, Kleinschmidt forlangte, var, at når man endelig ville afvige fra det strengt nødvendige, så skulle det i hvert fald gøres konsekvent.

Men det viser altså, at Kleinschmidt dog har taget visse fonetiske hensyn. At han måske på nogle punkter kunne have gået endnu et skridt videre allerede dengang, er en anden sag. Erfaringen har jo vist, at der er visse ting i retskrivningen, der falder grønlænderne besværligt. Men vil man prøve at råde bod på det, så har Kleinschmidt også givet nyttige vink i sine breve. De har altså ikke alene historisk interesse, men er aktuelle indlæg i de senere års diskussioner om den grønlandske retskrivning. Noget bedre bevis på Kleinschmidts klare indsigt kan man vist vanskeligt finde.

Jeg kan også her nævne, at Kleinschmidt havde tanker om sproglige eksperimenter. Han overvejer at lade Labrador eskimoer blive stillet overfor grønlandske tekster – med anmodning om at understrege, dels hvad de finder helt uforståeligt, dels hvad der forekommer nogenlunde let forståeligt, – for på den måde at få en forestilling om dialekternes indbyrdes forståelighed.

Der kunne fremdrages adskilligt mere – også til belysning af Kleinschmidts hele livssyn. Det var ikke alene på det sproglige område, han var „strukturealist“ – for at benytte et måske lidt kedeligt ord. Han lagde overhovedet vægt på at se tingene i deres organiske sammenhæng. Man måtte forstå og rette sig efter deres „natur“, hvis der skulle komme en helstøbt og lykkelig tilværelse ud af det. Sådan må man se baggrunden for hele hans virke for grønlænderne – lige fra han begyndte som den unge, rødhårede og lidt iltre Samuel – op igennem årene, hvor han efterhånden blev den mere stilfærdige og pertentlige „papa Sâmuale“, men dog stadig den samme i ånd og oprigtighed.

Kun de sidste leveår formede sig tragisk for Kleinschmidt. Han blev overvældet af sygdom – måske i forbindelse med et slagtilfælde, mener man, – så han blev mer og mer hjælpeløs og måtte hjælpes af sine danske venner, indtil han døde den 9. februar 1886. Han blev begravet i Ny Herrnhut, fulgt af hele Godthåb. Det skete under en forrygende snestorm, „men en så mærkelig mand måtte også få en mærkelig begravelse,“ sagde grønlænderne.

Først i senere tid er hans lig blevet overført til Godthåb, hvor han nu hviler mellem sine gamle arbejdsfæller fra seminariet, N. E. Balle og Rasmus Berthelsen, og der er rejst en mindesten for ham. Men det smukkeste minde har dog Kleinschmidt selv rejst sig – gennem sit uselviske arbejde for Grønland, og hans ånd vil stadig leve videre i folket, så længe det grønlandske sprog bliver talt.